

AYDINLANMA YOLUNDA DİLİN SERÜVENİ

-I-

Prof. Dr. Ahmet Güngör¹

Öz

Dünya dili Türkçe... Türk rönesansı... Kazakların ifadesiyle Ruhani jangıruv... Edebiyat, kültür sanatta aydınlanma... Her bir Türk çocuğunun kendi ana dilinden başka iki yabancı dil öğrenmesi... İyi bir yurttaşlığın ardından dünya insanı olabilmek... Yaşadığımız ülke, bölge, kıta ve insanlığa evrensel değerler katmak, katkılar sağlamak...

Bir diğer konu da Türkler olarak yabancı dille imtihanımız. Yapılan araştırmalara göre İngilizce, Fransızca, Almanca, Arapça vd. dilleri öğrenmek için yılda milyonlarca döviz harcıyoruz. Ders, kurs ücretleri, kitap, CD, sözlük vd... Dahası yılda otuz bin vatandaşımız yurt dışına dil öğrenmek için gidiyor... Sonucunda acı bir gerçekle karşılaşyoruz. Bu uğurda harcanan, zaman, emek ve dövizler kuma dökülen su gibi... Uluslararası indeksle göre 45 ülke arasında kendi ülkesinde yabancı dil öğrenme noktasında en başarılı ülke Norveç, ikinci Finlandiya. Türkiye ise bu başarı sıralamasında sondan ikinci sıralarda!

Bu yazı dizisinde aydınlanma yolunda dil ve yabancı dil öğrenmenin birey, topluma ne kattığı konusu üzerinde durulacaktır. Her şeyden önce şu sorunun cevabını bulmak gerek!

Biz gerçekten “**aydın toplum**” olmak istiyor muyuz?

Giriş

Bilgi, yazı, kâğıt... İnsanlık ve medeniyetin temel taşları... Dünden bugüne hiç bir şey değişmedi. Bilgi, bilime önem veren birey, toplumlar konum ve refah anlamında her dönem, her asır, üst ve ileri düzeyde yaşam sürdürdüler. Önce kendilerini, çevrelerini daha sonra dünyayı tanıma, algılama ve anlama yolunda üstün çaba gösterdiler. Bilgi-bilime isteksiz, okuma-öğrenmeye kapılarını ardına kadar kapatan ülkeler ise gelişme gösteremedi, yaşadığı çağın taleplerine cevap veremedi. Geçmiş de anlamadı, yaşadığı dönemi de... Geçmiş ve yaşadığı çağı kavrayamayınca gelecekle ilgili plan ve algıları da olmadı.

Oysa şu dönem bizden: “**Gelecekte gelen siyasetçi, iş adamı, öğretmen, bilim adamı**” istiyor. Dünde ve bugünde ısrarla kalmak, yaşamak isteyenleri değil. Dünyü araştırıp öğrenerek, bugünü iyi analiz ederek, yarınları kurgulayan, geleceğe iyi hazırlanan donanımlı beyinleri!..

“İlim itibar görmediği yerden göçer” (İbn-i Sina). İlimin göçtüğü yerde âlimin de esâmesi okunmaz. İtibar görmeyen, önem verilmeyen bilim adamının yerini kaşla göz arasında cehalet, cahillik ve şarlatanlık kaplar. Zehirli sarmaşık gibi... Günlerce emek verip,

¹ Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Giresun, gungorelda@hotmail.com

sulayıp çapalayıp ektiğiniz tarlanızın ne zaman ve nasıl sardığını anlamazsınız. Sessiz ve bir anda... Çünkü emek, ürün ihmal ve boşluk kabul etmiyor. Bilim, eğitim, sanat da öyle... Her aşama ve katmanında canlı, diri olmak zorundasınız...

“Gerekirse ceketimi satar, çocuğumu okuturum!” “Hocam benim oğlanın eti senin, kemiği benim. Okusun, adam olsun!” Yokluk, yoksulluk pençesinde okuyamamanın, tahsilsizliğin acısını, ezikliğini hayatının her safhasında hisseden çitçi, inşaat işçisi bir zamanlar böyle feveran ederken yerini; *“Okumaya, üniversiteye ne gerek var. Cep telefonu ve bilgisayarla para kazanılıyor.”* ifadeleri almışsa o ülkede tehlike çanlarının çaldığının resmidir. Çocuk bir yana hele de ebeveynlerin zihnine bu kazınmaya başlamışsa!.. Bu acı reçetede öğretmen, öğrenci, veli, bakanlıklar, yöneticilerin buradaki rolleri konuşulup tartışılmıyorsa!..

Asırlardır mensubu olduğumuz dinin peygamberine ilk gelen surenin (Felak Süresi) ilk âyeti *“Oku!”* (İkra) dur. Sure *“Yaratan Rabbi’nin adıyla oku!”* diye devam eder. Meâlen *“Dünyayı dolaşmaz mısınız?...” “Gezip görün.Taniyin, öğrenin...” “Öğrenip bildiklerinizden ibret ve örnekler alın.”* vd. âyetler de araştırmayı, dünyanın her bir köşesindeki insanları, insanlığı ve medeniyetleri öğrenmeyi emreder.

Başka dinlere mensup toplumlar, bilim adamları, âyetin ilk emrinin önemini çok iyi kavrayarak üniversite kapılarına yazdılar, yaşam felsefelerinin mihenk taşı kabul ettiler. Radyo, telefon, elektrik, bilgisayar, dünyada teknoloji ve bilime dair her ne varsa... Bilimin kaynağının hangi din, mezhep ve etnik yapısına bakmadan... Uzaya çıktılar, bilim, felsefe, sanatta en uygar, müreffeh toplum devletler haline geldiler.

1993 yılı genç bir okutman olarak ilk kez yurtdışına çıktım. Almatı’da Alem Dilleri Üniversitesinde Türkçe öğretmek üzere... Merkez Ziloni Kapalı Pazarına gittiğimde sebze meyve, bal yogurt satan kadınları gördüğümde dikkatimi çeken ellerindeki kitaplardı. Müşteri olmadığında harıl harıl kitap okuyorlardı. Sokak köşelerinde müşteri bekleyen taksiciler de... Misafirliğe gittiğim evlerin hepsinde cilt cilt kitapların olduğu kütüphaneler vardı. Akademisyen, işçi, memur fark etmiyordu. Süs için konulmadığı, okunduğu yaprak ve ciltlerinin yıpranmışlığından belliydi.

Bugün dünden daha çok okumaya, öğrenmeye muhtacız. Kalem bulunsa kitap, kitap olduğunda defterin –yokluk, yoksulluktan veya başka nedenlerle- bulunamadığı zamanlarda okumak, eğitim çok önemli ve kıymetliydi. Haliyle **öğretmen** ve **okullar** da her zaman saygı duyulan, hatırla anılan varlıklardı. Oysa bilgi ve bilime ulaşmanın bir parmak hareketiyle ulaşıldığı dönemde bilimin, bilginin papucu dama atıldı. Öğretmen ve okulların da... Yerini kuru gürültü (müzik), amaçsız ve insan hayatının hiç bir anına zerre kadar dokunmayan safsatılar aldı. Ardından sanat ve estetiğe dair naiflik sıfırlandı. Kabalık, nâdânlığın ekşiliği sanatçı ve siyasetçinin diline yansıdı. Gençlerin beyinlerine örnek alabilecekleri *“rol modellerin “cinsiyetsizliği”* şırınga edilmeye başladı. Din, siyaset, ekonomi, yönetim, toplum vd. sosyal alanlara devamlı puslu, dumanlı hava ve kaos pompalandı.

Bu karanlık dünyadan kurtulmaya mecburuz. Kendimiz, ailemiz, halkımız, ülkemiz ve insanlık adına!

Bilgiye Giden Yolda Keşifler ve Kâşifler

İnsanoğlu; coğrafi keşifler, yazı sayesinde önce ehlileşti sonra gelişti. Batılı, Doğulu denizciler ve kâşifler yeni kıtalar, ticaret yolları arayışlarına girdi. Ölüm pahasına soğuk ve derin okyanuslara yelken açtılar, aşılması zor buzlarla kaplı dağları aşip kutupların merkezine gittiler. Pusulanın icadı, haritacılığın gelişmesi sayesinde madencilik, tarıma dayalı zamanın birçok teknik malzeme ve gıda ürünleri bölgeden bölgeye, kıtadan kıtaya, ülkeden ülkeye kara ve deniz yoluyla taşındı.

Krallar, Sultanlar ticaret kaygılarını devlet ve imparatorluk hudutlarının ötesine başka kıta, coğrafyalara taşımayı ihmal etmediler. Bu uğurda okyanusları aşacak deniz kaptanlarını, seyyahlarını maddi ve manevi anlamda desteklediler. Magellan, Kristof Kolomp, Marco Polo vd. Avrupa'dan dünyayı, başka medeniyetleri tanımak, zengin kaynaklara ulaşmak üzere yola çıktılar. Orta Asya, Çin'i karış karış gezen Marco Polo Avrupa'ya döndüğünde baharat, ipek kumaşlarla Avrupa'yı tanıştırdı. Asya'nın zenginliği, Kubilay Han'ın devlet ve ordu yönetimiyle ilgili raporlar yazdı. Yeni bulunan kıtalar ve bu kıtaların zenginlikleri Avrupa'nın iştahını kabarttı. Ardından deniz ve kara yoluyla bu kıta, coğrafyaları bilmek, maden yataklarından istifade etmek için gemiler, seyyahlar seferber oldu.

Yunanlı Piteas (M.Ö. 380-310) Büyük İskender Asya seferindeyken Avrupa'nın kuzeybatı sahillerine geziler yaptı. Norveç, Finlandiya gibi ülkelerde güneşin hiç batmadığını iddia ederken yalancılık, şarlatanlıkla suçlandı. X. yy. Arap seyyah ve teoloğu İbn-i Fadlan (877-960) İdil, Volga, Maveraünnehir bölgesini gezdi, Tatar, Başkurt, Oğuzların dil, din, devlet, sosyal hayatıyla ilgili bilgileri seyahatnamesinde (İbn-i Fadlan Seyahatnamesi) ayrıntılarıyla yazdı. Orhun Yazıtlarından sonra Türk, boy soylarıyla ilgili ilk yazılı bilgiler olması bakımından bu bilgiler çok önemliydi. İzlanda destanında Grönland'da ilk yerleşim yerini Norveçli Viking Kızıl Erik (950-1003) kurdu. XII. yy Endülüs'ünden büyük bir kâşif daha çıktı. İspanya'da doğan El-İdrisî (Ebu Abdullah Muhammed, 1099-1166) Anadolu ve Avrupa'yı dolaştı, yaptığı geziler ve araştırmalar ışığında Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını en az hatayla çizdi. Gümüş bir tabak üzerinde dünyayı yetmiş bölüme ayırarak çizdiği bu harita, denizci ve kâşiflere ilham kaynağı oldu. Macar Friar Julian (1235-?)² ise kökenlerini araştırmak adına doğu seyahatlerini Volga Bulgar, Başkurtların yaşadığı bölgelere kadar götürdü. Dil, kültür araştırmalarında bulundu. Tüccar, kâşif bir babanın avantajını iyi kullanan Venedikli Marco Polo (1254-1324) Avrupa için bilinmeyen İç Asya kara yolculuğunu yaptı. Üç yıl boyunca Ermenistan, İran, Afganistan ve aşılmaz Pamir Dağlarını dolaştı. Taklamakan, Gobi Çölü, Turfan Bölgesi ve tarihi İpek yolu üzerinden 1271 yılında Pekin'e ulaştı. Kubilay Han'ın desteğini alarak yirmi yıllık gezisine çıktı. Asya ile ilgili her ne varsa görüp yaşadıklarını "*The Million Lies*" daha sonra da "*Marco Polo'nun Seyahatleri*" adlı kitabında kaleme aldı. Orta Çağ Avrupasının karanlıktan aydınlığa çıkmasında bu bilgi ve belgeler en az denizcilerin pusulası kadar önem arz etti.

² Türk keneşi, Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurulmasının ardından (öncesi ve sonrası) Macaristan'ın devlet olarak Avrupa'da konumu, statüsü ve Türk Dünyasına bakışı büyük önem arz etmektedir. Her yıl Macaristan'da düzenlenen "Turan Kurultayı" bunun açık bir göstergesidir. Dilci, tarihçi ve iktisatçı genç akademisyenlerimizin bu alandaki çalışmaları, ülkelerarası dostluk ve işbirliğine önemli katkılar sağlayacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Metehan Aydın, Hatıralarda Kalan Soydaşları Aramak: Macar Rahip Julian'ın Büyük Macaristan Yolculuğu, İdil-Ural Araştırmaları Dergisi, 201;3(1):1-26

İbn-i Battuta (Ebu Muhammed Abdullah İbn Battuta Tanci,1304-1377) İsfahan'dan Merv, Meşhed, Hindistan'a kadar geziler yaptı, Anadolu'yu gezdi. Piri Reis (Muhyiddin Piri Bey, Künye: Ahmed İbn-i Hac Mehmed El Karamanî, 1465-1554) ise meslektaşlarından çok yıllar önce çizdiği -Amerika'nın da yer aldığı- dünya haritası, okyanuslara açılmasında doğu ve batılı denizcileri cesarete getirdi. Kristof Kolomb (1451-1506) 1492'de Hindistan kıyılarını hesaplarken Atlantik Okyanusunu aşarak Amerika'ya ulaşan ilk denizci olarak tarihe adını yazdırdı. Floransa doğumlu İtalyan Amerigo Vaspucci (1454-1512) ikişer yıl arayla yaptığı üç geziyle Amerika hakkında detaylı bilgileri kaleme aldı, diğer meslektaşlarının önüne geçerek yeni kıtaya (Amerika) adını yazdırdı. 1497'de Lizbon'dan çıkıp Hindistan'a giden ilk denizci Portekizli Vasco da Gama (1469-1524) oldu. Bu yolculuk sayesinde Portekiz, Uzakdoğu baharat ticaretini eline geçirdi. Ferdinand Magellan (1480-1521) dünyanın çevresini dolaşan ilk insan olarak tarihe geçti. XVII. yy.'a geldiğimizde elli yılı aşkın aralıksız karış köy köy Anadolu'nun börtü böceğinden iklimine, insanından bitkisine varıncaya kadar on ciltlik eserinde kaleme alan Evliya Çelebi (1611-1682) Türk ve insanlık tarihine emsalsiz 10 ciltlik eser bıraktı. Avustralya ve Antarktika'yı İngiliz James Cook (1728-1779) keşfetti. Amerikalı denizci Robert Edwin Peary (1856-1920) Kuzey kutbunu keşif yolunda rakibi Roald Amundsen'i geçerek bayrağını dikti. Bu keşif yarışında geri kalan ve rotasını Güney kutbuna çeviren Norveçli Roald Amundsen 1911'de Güney kutbunun merkezine ülkesinin ve kendi adını yazdırdı. Daha adlarını burada sıralayamadığımız yüzlerce seyyah, denizci ve kâşif günümüz dünyasının bilim, teknoloji, medeniyet, ticaret ve kervan yollarına mühürlerini vurdular.

Gece gündüz kervan, gemilerle taşınan malların bu liman ve şehirlerde el değiştirmesinin yanı sıra kültür, bilgi, teknoloji paylaşımının bölge ve ülke halklarına fayda sağladığı gören krallar, hanlar, sultanlar tarafından tüccarların mal ve can güvenliği, ticaret yollarının emniyetine yönelik ulusal, uluslararası yasalar (vergi, narh vd.) çıkarma ihtiyacı doğdu. Ticaret, taşıma şirketleri ve ülkeler arası antlaşmalar yapıldı. Avrupa, Asya, Ortadoğu veya Afrika... Her nerede ve hangi ülkenin kral, sultan veya despot yönetimi olursa olsun bu kervan ve deniz yollarını, hanları ve limanları açık tutmaya özen gösterdiler. Bu durum savaş sürecinde dahi olsa da... Aksi takdirde ticaret, kervan yollarının kapanması demek bir bakıma kendi sulta ve hegemonyalarının önüne set çekmek, ayaklarına pranga vurmaktır olurdu. Cihangir Cengiz Han bile kılıçla, kanla fethettiği topraklarda iki konuyu her zaman önem verdi. Posta ve kervan-ticaret yollarını her zaman serbest ve açık tutmak!..

Tarihi İpek Yolu üzerindeki şehirler, ticaret merkezleri, Ümit Burnunun bulunması, Süveyş Kanalıyla birlikte Hindistan'dan Büyük Britanya'ya kadar binlerce kilometrelik deniz yolundaki limanlar; çok kültürlü ve çok dilli merkezler haline geldi. Akdeniz'de Antakya, Hayfa, Girit ve Malta limanları... Antik Yunan, Fenike, Akadlılardan beri dün neyse bugün de önem ve hareketliliğinden bir şey kaybetmedi. Bu limanlarda sadece ipek, baharat, değerli maden, tahıl ticareti takası, yapılmadı. Halklar arası, Tanrılar, din öğretileri, gelenek- göreneği dair her ne varsa ödünç alındı, takas edildi. Dinin etki sahası genişledi.

XIV. yüzyılın ünlü seyyahı İbn-i Battuta, dünyaca "Riheta İbn Battuta" adıyla bilinen *Tuhfetü'n-nüzzâr fî garâibil-emsâr ve acaibi' esfâr* adlı eserinde Ayzat ve Hindistan'ın Calcutta, Afrika sahilindeki Kilve ile Makdişu limanlarından zamanın en önemli merkezi,

uluslararası limanları diye bahseder. Ayrıca Çin'e yaptığı gezide kâğıt paralar kullanıldığını, resim ve seramikte ustalıklarını, ipek kumaş ve ticaretin yaygın olduğunu dile getirir.³

Kral, kraliçe, sultanların himayesi ya da kendi imkânlarıyla yeni kıta, coğrafya keşfetmek, altın, değerli madenler bulmak için canları pahasına, tehlikeli uzun ve meşakkatli yolculuğa çıkan gezgin, denizci, kâşiflerin başka ne amacı olabilirdi?

Belki de şan şöret, zenginlik, adlarını tarihe yazdırmak uğruna... Hangi amaçla olursa olsun denizciler, kâşifler tüccarlar, krallar, sultanlar ve halklar -dolaylı ya da dolaysız- farkında olmadan birçok kazanım elde ettiler. Hiç görmedikleri, tatmadıkları tropikal meyve yiyecekleri tanıdılar, tattılar. Tıp ve sağlık alanında amansız hastalıklara iyi gelen bitki, ilaç ve tıbbi alet edevatla tanıştılar. Tarım, ziraat, sulama ve hayvancılıkla ilgili pratik, işlevsel yeni teknolojiler öğrendiler. Din, inanç ve değerler sistemi, siyaset, ekonomi, ticaret sahası alabildiğince genişledi. Sistem, yöntem, yönetilme biçimleri değişti. Adalet, hukuk, ordu, savaş, savaş strateji ve teknolojileri!.. Etkileşim ve değişim farklı bir ivme, evrime dönüştü.

Zahirde görünmeyen ancak bütün bu kazanımları kapsayıp kuşatan şu üç kavramın önemi toplumun üst katmanlarından en alt katmanına kadar anlaşılır, bilinir hale getirildi. *Bilgi, kağıt, yazı...* Altın ve mücevherden daha kıymetli olduğunu ve bunlar aracılığıyla başka kültürleri, medeniyeti tanımayı... dahası refaha ve zenginliğe ulaşmayı...

Gittikleri bölgelerde iletişim sağlayabilmek için öncelikle dillerini öğrenmeye gayret ettiler. Kültür ve medeniyetlerini, ne yiyip ne içtiklerini binlerce kitapta derlediler. Kendi anadilleriyle o hakların dillerinin yer aldığı sözlükler, haritalar hazırladılar. Dilleri ve dinleri... Gelenek ve görenekleri...

Her tacir, iş adamı başka ülke ve coğrafyalara gidip ticaret ağlarını yaygınlaştırmak için yanlarında onlarca tercüman bulundurmaya özen gösterdi. Krallar, ülke ticaretini yönlendiren bürokratlar da dil ve diller bilen tercümanları saraylarından ayırmadılar.

Bu bilgi akışı Avrupa'nın çehresini, yaşamını köklü olarak değiştirmeye yetti. Pekin, Semerkant, Hive, Buhara, İskenderiye vd. şehir planlamalarının krokileri çıkarıldı. Binalardaki çiniler, boyalara varıncaya kadar ekstampajları hazırlanıp yasal ya da yasadışı yollarla Avrupa'ya taşındı.

Üniversite, fakülteler kurdular. Asırlardın başlarına bela, girdiği köy kasabalarda on binlerce insan cesedi bırakan veba, cüzzam vd. salgın ve yaygın hastalıkların getirdiği toplumsal zarar, hasarların bilincinde ve farkında olarak tıp fakülteleri açtılar.

Avrupa, başka kültür ve dilleri öğrenmenin, bilginin çok kıymetli olduğunun farkına vardı. Tıp, sağlık, mühendislikle ilgili Arapça, Çince, Uygurca hangi yazılı belge ve kitap varsa anında çevrilip eğitim ve bilim dünyasına aktarılıp yaygınlaştırıldı. Tıbbın babası olarak bilinen doktor, astronom, düşünür, edip İbn-i Sina'nın (Ebu Ali Sina, Avicenna, 980-1037) "*El-Kanun fi-t Tıp*" (*Tıbbın Kanunu*) adlı eseri, Avrupa üniversitelerinde XVII. yy. ortalarına kadar temel kaynak eser olarak okutuldu. Felsefe, tıp, edebiyat, fen alanında onlarca eser

³A. Sait Aykut, İbn-i Battuta, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:19, İstanbul, 1995, s.361-368

veren bilim adamının bir diğ er  nl u eseri de “*Kitab  ’   Şifa*”dır. Aynı zamanda Arap, Fars Yunan dilini çok iyi bilen d    n r, Yunan felsefecilerin onlarca eserini doğ u d  nyasına kazandırarak akıl, mantık ve bilim yolunda önemli katkılar sağladı.  ağda ı Harezmi Biruni (Alberuni, 973-1048) gökbilim, matematik, doğ a bilimleri, astronomi, coğrafiya ve tarih alanında onlarca kıymetli eser verdi. Biruni’nin de eserleri Avrupa dillerine çevrilerek üniversitelerde okutuldu. Doğ ulu, batılı, Müslüman, Budist ya da Zerd   t...

Hiç kimsenin etnik kimliği, inanç ve mezhebine bakmadan birey ve toplum yararına bilgi, belge, kaynağa ulaşmak ve her şeyden önce -en az yemek, içmek kadar- temel ihtiyaç olduğunu hissederek Avrupalı d    n rl r, bilim adamları bu uğurda her riski göze aldılar. Çok kanlı savaşlara girdiler. Kral, kraliçe, d k, lordların niceleri  ehir meydanlarında idam edildi. Siyaset, ekonomik anlayış ve yapılar değişti, gelişti. Sanat ve edebiyata olumlu yansımaları oldu.

Karanlıktan  ik yet etmek yerine aydınlığa hep aydınlığa... Işık nereden ve ne yönden geliyorsa... Ayaklara vurulan prangalara, gözlere çekilen mile rağmen... Işığın, aydınlığın sıcaklığını hissederek güneşe doğru önce emeklediler, kalktılar, yürüdüler ve sonra ko tular.